

УДК 371.671:373.1:94 (09)

Снагощенко В.В.

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри всесвітньої історії,
міжнародних відносин та
методики навчання історичних дисциплін

Пономаренко Р.М.

магістрант НН інституту історії та філософії
Сумський державний педагогічний
університет імені А.С.Макаренка

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКІВ ІСТОРІЇ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 50-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті йдеться про державну політику щодо подальшого удосконалення шкільних підручників та навчальних програм з історії в другій половині 50-х років ХХ століття, розглядаються переваги і недоліки навчальних книг з історії та розкриваються основні тенденції, що сприяли підвищенню якості нового типу навчальних посібників у зазначений період.

Ключові слова: державна політика в системі освіти, шкільний підручник з історії, шкільні програми, навчальна книга з історії.

Снагощенко В.В., Пономаренко Р.М. Государственная политика по усовершенствованию школьных учебников истории во второй половине 50-х годов ХХ века

В статье рассказывается о государственной политике по дальнейшему усовершенствованию школьных учебников и учебных программ по истории во второй половине 50-х годов ХХ века, рассматриваются преимущества и недостатки учебных книг из истории и раскрываются основные тенденции, которые способствовали повышению качества нового типа учебных пособий в обозначенный период.

Ключевые слова: государственная политика в системе образования, школьный учебник по истории, школьные программы, учебная книга по истории.

Snahoschenko V., Ponomarenko R. State policy on the improvement of school textbooks on history in the second half of the 50's of the twentieth century

The article deals with the state policy on the further improvement of school textbooks and curricula on history in the second half of the 1950's, examines the advantages and disadvantages of educational books on history and reveals the main tendencies that have contributed to the improvement of the quality of the new type of teaching aids during the specified period.

Key words: state policy in the system of education, school textbook on history, school curriculum, educational book on history.

Реформування сучасної системи освіти в Україні висуває завдання розробки принципово нової концепції підручника історії, який покликаний відобразити досягнення перебудови освіти в цілому та оновлення історичної науки зокрема, залишаючись при цьому основним інструментом пізнання, одним із засобів організації навчального процесу, важливим джерелом розвитку історичного мислення та активізації творчої діяльності школярів.

До проблеми створення навчальних книг з історії взагалі та цього періоду, зокрема, зверталися радянські вчені К. В. Агібалова [1], Г. Є. Габриєлова [3], М. С. Гриценко [4; 5], Л. Л. Грифф [6], В. П. Гуськов [7], Д. Д. Зуєв, Ф. П. Коровкін [8], Л. Г. Мельник [9], І. З. Озерський [7], О. М. Панкратова, М. М. Скаткін, М. В. Нечкіна [10], А. А. Янко-Триницька та ін.; сучасні українські К. О. Баханов, А. А. Булда, В. О. Власов, І. І. Гирич, В. О. Мисан, О. І. Пометун, І. І. Смагін Т. О. Самоплавська, та інші дослідники.

Мета дослідження – продемонструвати розвиток шкільних підручників історії, виявити та розкрити основні тенденції, що сприяють підвищенню якості навчальних посібників у зазначений період.

У післявоєнні роки надзвичайно гостро стояло питання забезпечення учнів підручниками і навчальними посібниками. Особливо складне становище виникло при викладанні предметів для учнів старших класів. На перешкоді повного задоволення попиту в навчальній літературі стояли не тільки об'єктивні, але й суб'єктивні чинники. Реалізація цього завдання значною мірою залежала від сировинної бази, діяльності типографій і видавництва, їх територіального розміщення тощо.

У середині 50-х років школа отримала перероблені і покращені шкільні підручники з історії середніх віків для VI-VII класів, по новій історії для VIII і IX класів, по історії СРСР для X класу. Крім того, були видані нові підручники з історії стародавнього світу для V і VI класів (1957 р., укладач С. І. Ковальов); по історії СРСР для IV класу (1957 р., С. І. Ковальов і В. Г. Карцов і по історії СРСР для VIII класу (1957 р., під. ред. О. М. Панкратової. Всі ці підручники були написані на основі нових програм, причому в розкритті історичного

процесу враховувалися як сучасні досягнення історичної науки, так і накопичений досвід роботи по «старих» підручниках. Підручники піддавалися дуже значному скороченню.

Слід зазначити, що по навчальних планах 1955-1957 рр. питома вага курсу вітчизняної історії значно знизилася в загальній системі історичної освіти. По діючому до 1955 р. навчальному плану курс історії СРСР разом з курсом Конституції СРСР займав домінуюче становище в системі історичної освіти: на цей курс відводилося 55,8% навчального часу (431 із 771 години), причому на вивчення систематичного курсу історії СРСР в VIII-IX класах відводилося 268 год. За планом 1955 р. на весь курс (загальна історія і історія СРСР в VIII-IX класах) плюс Конституція СРСР, скорочувався час з 23,5 годин в тиждень до 21 години. Проте, для (X класів на історію СРСР час залишився колишнє 268 годин в рік. У 1956 р. навчальний план ще скоротив час на вивчення історії в VIII і IX класах на 18 годин [5; 8].

З метою подальшого розвантаження шкільних програм і підручників, а також зменшення навчального навантаження учнів Головне управління шкіл Міністерства освіти СРСР спільно з Інститутом методів навчання Академії педагогічних наук провели додаткове скорочення навчального матеріалу по наступних предметах: російська мова V-VII класів, література для VIII-X класів, хімія для VII і VIII класів, географія для VI-VII класів, історія для VIII-X класів. Ці скорочення в програмах і підручниках були обов'язковими для всіх загальноосвітніх шкіл.

Слід зазначити, що кілька разів піддавався переробці підручник середніх віків під редакцією Є. О. Космінського (у 1949, 1952, 1954 і 1959 рр.). Написаний найбільшим ученим – медієвістом підручник відрізнявся великими науковими достоїнствами, а кількість його переробок указує на прагнення автора дати школі високоякісний і в методичному аспекті посібник. Разом з тим, підручник критикували як вчителі так і учні. Прагнучи повніше і всесторонньо розкрити історичний процес в середні віки і зв'язки нашої країни з іншими державами, автор включив конспективно написані розділи і параграфи по історії Русі. Проте, написані сухою академічною мовою конспекти мало що змінювали в історичних уявленнях школярів. Тому Є. О. Космінський значно скоротив їх у підручнику, виданому в 1954 р. і повністю виключив їх з пробного підручника 1959 р. При підготовці підручника до видання в 1954 р. автор скоротив його майже на третину обсягу: у першому виданні було близько 18,5 авторського аркуша, а в переробленому – 11,3. Хоча в новому варіанті підручника були краще, ніж раніше, розкриті основні поняття, конспективність і деяка сухість викладу створювали значні труднощі в навчанні. Частими були випадки, коли вчителі прагнули проводити навчання, використовуючи підручник попередніх років видання. При останньому виданні в 1959 р. Космінський знов збільшив обсяг підручника, ввівши в нього образні історичні подробиці. Не менш повчальний розвиток ілюстративного матеріалу підручника. Підручник першого видання був ілюстрований майже винятково відображеннями пам'яток тієї чи іншої епохи, що вивчалась на уроці. При кожній наступній переробці підручника, автор збільшував у ньому кількість сучасних малюнків і картин, а в основу ілюстрації останнього видання поклав кольорові композиційні картини. Проте підручник останнього видання не встиг пройти практичної перевірки в школі [4, с. 28-29].

У 1957 р. було видано новий підручник з «Історії стародавнього світу» під редакцією Ф. П. Коровкіна, який особливо привертав увагу вчителів історії, адже він прийшов до школи внаслідок конкурсної боротьби з академічним підручником С.І. Ковальова. Це був перший стабільний радянський підручник створений шкільним педагогом. У ньому було ретельно продумано весь підбір фактів, педагогічно обгрунтовано розкриття понять, відповідність параграфа уроку. Підручник Ф. П. Коровкіна багато в чому слугував еталоном при створенні підручників історії 60-х рр.

З метою покращання комуністичного виховання учнів і підготовки їх до активної участі в суспільно-політичному житті країни 5 березня 1958 року ЦК КПРС виніс ухвалу про те, що курс «Конституція СРСР» у випускних класах середніх загальноосвітніх шкіл повинен знайомити учнів не тільки з Основним законом Радянської держави, але і з деякими відомостями з цивільного, трудового, колгоспного, сімейного та кримінального права.

Постанова ЦК КПРС від 5 березня 1958 р. «Про курс Конституції СРСР в середніх загальноосвітніх школах» зобов'язувала ЦК компартій союзних республік розглянути питання про викладання Конституції СРСР в школах і забезпечити своєчасне складання програм, підготовку і випуск невеликих за обсягом і доступних за змістом для учнів середньої школи підручників по курсу «Конституція СРСР», а також видання науково-популярної літератури для позакласного читання учнів стосовно курсу «Конституція СРСР» в школі і проведення заходів щодо підвищення кваліфікації вчителів, що викладають «Конституцію СРСР» в школі [5, с. 70].

Розвиток шкільної історичної освіти і створення шкільних підручників за період 1941-1959 р. дозволили зробити наступні висновки:

– відбувся перегляд навчальних програм з історії для школи в залежності від вікових особливостей дітей, від поточного історичного моменту і потреб суспільного розвитку;

– активно продовжується процес створення і видання нових підручників, а також перегляд існуючих, відповідно до потреб школи.

У перше десятиліття після війни тиражі підручників для початкової і середньої школи становили 87,5 млн. примірників:

«Історія СРСР» під ред. О.В.Шестакова – 15,5 млн.;

«Історія стародавнього світу» під ред. С.І.Ковальова – 4,2 млн.;

«Історія середніх століть» під ред. С.О. Космінського – 18,6 млн.

«Нова історія» ч. I під ред. О.В.Єфімова – 7,6 млн.

«Нова історія» ч. II під ред. В.М. Хвостова – 6,3 млн.

«Історія СРСР» ч. 1. під ред. О.М.Панкратової – 8,5 млн.

«Історія СРСР» ч. II під ред. Л.М.Панкратової – 6,6 млн.; «Історія СРСР» ч. III під ред. О.М.Панкратової – 5,1 млн.

З'явилися нові підручники для 4-го класу (підручник з елементарного курсу був замінений книгою оповідань, добре ілюстрованою). Крім того, ці підручники великими тиражами виходили на мовах народів СРСР. (Курс історії СРСР був монопольним, і лише з 1959 року почали створюватися курси історії союзних республік) [2; 3].

Висувалися нові вимоги до створення підручника, що об'єднував в собі елементи власне підручника у вузькому традиційному сенсі цього слова, робочої книги, збірника, довідника, тощо. Намітилися спроби підсилити узагальнення матеріалу, у зв'язку з чим у деяких підручниках повніше і глибше розкривалися узагальнювальні висновки з виділенням їх шрифтами, а також розміщували висновки, підсумкові розділи. Проте проблема узагальнення матеріалу в підручниках ще не знайшла свого методичного вирішення [3; 7].

В ілюстраціях підручників значно зросла питома вага сучасних композиційних картин і малюнків. Посилилися тенденція до розбиття в підручнику матеріалу на параграфи-уроки з метою додання урокам більшої тематичної цілісності, а також допомоги вчителю в плануванні уроків.

Слід зазначити, що зміни в методичному оформленні навчальних книг, у більшості випадків, носили неофіційний характер і значною мірою визначалися методичними поглядами авторів кожного підручника. Підручники історії, як і раніше мали інформаційний характер.

Крім того, не було усунено недоліки, притаманні раніше виданим підручникам. Як і раніше учень отримував лише елементарні відомості з історії Батьківщини і не знайомився зовсім з відомостями по новій і новітній історії зарубіжних країн; по окремих курсах (історія стародавнього світу і середніх віків) був надмірний навчальний матеріал; існувала розбіжність між програмами, які майже щорічно переглядалися і підручниками, удосконалення раніше діючих підручників із-за стислих термінів нерідко спричиняло за собою певні погіршення, особливо в методичному відношенні, що неминуче відбивалося на якості знань школярів [4; 7].

Проте велика робота, що проводиться в 50-ті роки по вдосконаленню програм і підручників історії, мала велике значення. Необхідно відзначити, що процес створення підручників на цьому не завершувався [8].

Підводячи підсумок розвитку шкільної історичної освіти і шкільних підручників в 50-і роки ХХ століття, необхідно відмітити, що після вказівок ХХ з'їзду КПРС, в радянській історичній науці пройшла дискусія по проектах удосконалення історичної освіти в школі. Науково-дослідний інститут методів навчання Академії педагогічних наук СРСР розробив і виніс на широке обговорення два варіанти побудови нового навчального плану з вивчення історії у восьмилітній та середній школі. По першому варіанту пропонувалося вивчати історію в V-VIII класах – елементарний курс історії СРСР з короткими відомостями з історії зарубіжних країн, а в IX-XI класах середньої школи систематичний курс історії СРСР і всі курси загальної історії. Причому головна увага зосереджувалась на вивченні курсів нової і новітньої історії зарубіжних країн. По другому варіанту рекомендувалося в V-VI класах вивчати історію стародавнього світу і середніх віків, в VII і VIII класах історію СРСР з найважливішими відомостями за Конституцією СРСР, новою і новітньою історією зарубіжних країн, а в IX-XI класах систематичні курси нової і новітньої історії зарубіжних країн і систематичний курс історії СРСР. Окрім цих двох варіантів було запропоновано ще декілька варіантів навчального плану. Підсумки дискусії були враховані в Постанові ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 8 жовтня 1959 р. «Про деякі зміни у викладанні історії в школах» [9; 11].

З метою покращення викладання історії і Конституції СРСР в школах ЦК КПРС і Рада Міністрів СРСР визначили наступний порядок вивчення цих предметів:

У IV класі – епізодичні розповідання по історії СРСР;

У V класі – елементарний курс історії стародавнього світу;

У VI класі – елементарний курс історії середніх віків;

У VII – VIII класах елементарний курс історії СРСР, з найважливішими відомостями про суспільний і державний устрій Радянської держави, а також відомостями з нової і новітньої історії зарубіжних країн;

У IX-XI класах систематичний курс історії СРСР і систематичні курси нової і новітньої історії зарубіжних країн. Крім того, в XI класі повинна була вивчатися Конституція СРСР з відомостями з цивільного, кримінального, трудового і деяких інших галузей радянського права і основних положень Конституцій союзних республік [7, с. 115-116].

Курс історії в середній школі повинен був сприяти виробленню в учнів у доступній для них формі наукового розуміння закономірностей історії розвитку суспільства, формувати в них переконання в неминучості загибелі капіталізму, послідовно розкривати роль народних мас як справжніх творців історії, творців матеріальних і духовних цінностей і значення особи в історії. Особливе значення мало вивчення сучасного етапу розвитку комуністичного будівництва, розкриття ролі Комуністичної партії як провідної, керівної і направляючої сили радянського суспільства.

Варто відзначити, що використання краєзнавчого матеріалу в навчанні історії, несправедливо згорнуте в 30-х рр., набуло нового поширення в кінці 50-х – на початку 60-х рр. минулого століття. Місцевий матеріал використовувався для ілюстрації того, як події та явища історії всієї країни відобразились на історії краю чи району, де знаходилась школа тощо. З огляду на це, найбільш цікавою у методичному плані є фундаментальна праця М.Лисенко «Методика використання краєзнавчого матеріалу на уроках історії СРСР». З метою активізації розумової діяльності дітей автор пропонував учителям розширити арсенал методів, форм та способів навчання. При цьому, «одним із найкращих засобів активізації розумової діяльності учнів у процесі навчання є вміння вчителя поставити учня у ситуацію маленького дослідника». З цією метою пропонувались різноманітні форми організації роботи учнів поза межами шкільного уроку: вивчення історичних пам'яток у місцевих музеях, робота з документами (їх аналіз учнями), урок-екскурсія в музей чи на виробництво, самостійна робота учнів по вивченню пам'яток культури, короткі доповіді учнів та їх обговорення тощо [9, с. 76-77].

Викладання історії та інших суспільних дисциплін у школі повинно було виховувати молодь у душі комуністичної ідейності та моралі, нетерпимості до буржуазної ідеології, в душі соціалістичного патріотизму і пролетарського інтернаціоналізму, глибокої пошани до праці і сприяти підготовці учнів до активного суспільного життя.

8 жовтня 1959 р. Центральний Комітет КПРС і Рада Міністрів СРСР прийняли постанову «Про деякі зміни у викладанні історії в школах». У ній визначено новий порядок вивчення історії в школах і завдання вчителів історії в світлі рішень XXI з'їзду КПРС та «Закону про зміцнення зв'язку школи з життям та про дальший розвиток системи народної освіти в СРСР». Згідно з цією постановою Міністерство освіти СРСР оголосило конкурс на підготовку і видання нових підручників з історії [9, с. 23]. Висувалися вимоги до нових підручників, які мали бути написані яскраво і переконливо, на високому науковому і педагогічному рівні, доступною для учнів мовою. Для створення підручників історії і Конституції СРСР були організовані авторські колективи з учених і кращих учителів шкіл. У написанні підручників з історії, а також у науковій перевірці і обговоренні рукописів підручників, що представлялися різними авторськими колективами в Міністерстві освіти, взяла участь Академія педагогічних наук СРСР, УРСР, а також інститути історії академії наук і союзних республік. На початок 1960 року було розроблено навчальні програми з історії і Конституції СРСР для всіх типів загальноосвітніх шкіл.

У цей час значно збільшалась кількість методичних розробок, які стосувались самостійної пізнавальної діяльності школярів, форм, способів та методів її організації. В багатьох методичних працях це питання піднімалось як одна із важливих проблем навчання історії.

Таким чином, в школу було введено вдосконалені програми і підручники з історії та інших суспільних дисциплін, що стало важливим етапом на шляху здійснення поставлених завдань радянської школи, сформульованих у партійно-державних документах кінця 50-х рр. XX ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агибалова Е.В. Требования к учебникам для восьмилетней школы / Е.В.Агибалова // Преподавание истории в школе 1959. – № 3. – С.
2. Васильева М.С. Что показала опытная проверка в школе учебной книги по истории для 4 класса / М.С.Васильева // Начальная школа, 1958. – № 1. – С. 12-14.
3. Габриелова Г.Е. О конкурсе на учебники истории для восьмилетней и средней школы / Г.Е.Габриелова // Новая и новейшая история, 1960. – № 4. – С. 124-126.
4. Гриценко М.С. Нариси з історії школи в Українській РСР (1917-1965) // М.С.Гриценко. – К.: Радянська школа, 1966. – 260 с.
5. Гриценко М.С. Развитие радянської школи на Україні / М. С. Гриценко. – К.: Радянська школа, 1958. – 71с.
6. Грифф Л. Л. Некоторые принципы построения учебника / Л. Л. Грифф // Вестник высшей школы 1954. – № 5. – С. 54-59.
7. Гуськов В. П. Некоторые замечания для учебников по истории для средней школы / В. П. Гуськов, И. З. Озерский // Вопросы истории 1960. – № 10. – С. 112-117
8. Коровкин Ф.П. О методических требованиях к учебнику истории для восьмилетней школы / Ф.П.Коровкин // Преподавание истории в школе, 1959. – № 2. – С. 42-52.
9. Мельник Л.Г. Методика викладання історії в середній школі / Л.Г.Мельник – К.: Вища школа, 1974. – 233 с.
10. Нечкина М.В. О преподавании истории в школе / М.В.Нечкина // Народное образование 1957. – № 2. – С. 96.
11. О начальной и средней школе. Постановление ЦК ВКП (б). Народное образование в СССР 1917-1973. Сборник документов М.: Просвещение, 1974
12. Рекомендации ЮНЕСКО об учебниках для начальной школы (№ 48. 13.08.1959) // Советская педагогика, 1960. – № 12. – С.122-127

REFERENCES

1. Agibalova E.V. Requirements for textbooks for an eight-year school / E.V.Azhibalova // Teaching history at school 1959. - No. 3. - S.
2. Vasiliev MS What was shown by the pilot test in the school of the history book for the 4th grade / MS Vassiliev // Primary school, 1958. - No. 1. - pp. 12-14.
3. Gabrielova G.E. About the competition for textbooks for the history of eight-year and high school / G. E. Gabrielov // New and recent history, 1960. - No. 4. - P. 124-126.
4. Gritsenko MS Essays on the history of the school in the Ukrainian SSR (1917-1965) // MS Gritsenko. - K.: Soviet school, 1966. - 260 p.
5. Gritsenko MS Development of the Soviet School in Ukraine / M.S. Gritsenko. - K.: Soviet school, 1958. - 71s.
6. Griff L. L. Some principles of constructing a textbook / L. L. Grif // Herald of Higher School 1954. - No. 5. - P. 54-59.
7. Guskov V.P. Some remarks for textbooks on history for secondary schools / V.P. Guskov, I.Z. Ozersky // Questions of the History of 1960. - No. 10. - P. 112-117.
8. Korovkin F.P. On Methodical Requirements for a History Textbook for an Eighth Year / FP Korovkin // Teaching History at School, 1959. - No. 2. - P. 42-52.
9. Melnik L.G. Methodology of teaching history in high school / L.G.Melnyk - K.: High school, 1974. - 233 p.
10. Nechkina MV About the teaching of history in school / M.V.Nechkin // People's Education 1957. - No. 2. - P. 96.
11. About elementary and high school. The resolution of the Central Committee of the CPSU (b). People's Education in the USSR 1917-1973. Collection of documents M.: Enlightenment, 1974
12. UNESCO Recommendations on Textbooks for Elementary School (No. 48. 13.08.1959) // Soviet Pedagogy, 1960. - No. 12. - P.122-127

УДК 94:37.022

Конотопцев С. В.

Сумський державний педагогічний
університет ім. А. С. Макаренка

РОЗВИТОК ПОЧАТКОВОЇ І СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У XVIII СТ.

У статті розглянуто головні особливості розвитку шкільництва і єзуїтських колегіумів на території України у XVIII ст., проаналізовано процес становлення початкової освіти та її впливу на формування основних передумов боротьби за незалежність, розкрито значення діяльності провідних єзуїтських колегіумів як осередку середньої освіти на Правобережній Україні, а також висвітлено головні методичні засади викладення даної теми у школах та ВНЗ.

Ключові слова: шкільництво, приходські школи, граматики, риторика, Орден єзуїтів, колегіум, Едукаційна комісія, наочність, джерела, міждисциплінарні зв'язки.

Конотопцев С. В. Развитие начального и среднего образования на украинских землях в XVIII веке.

В статье рассмотрены главные особенности развития школ и иезуитских коллегий на территории Украины в XVIII в., проанализирован процесс становления начального образования и его влияния на формирование основных предпосылок борьбы за независимость, раскрыто значение деятельности ведущих иезуитских коллегий как центра среднего образования на Правобережной Украине, а также освещены главные методические принципы изложения данной темы в школах и ВУЗ.

Ключевые слова: образование, приходские школы, грамматика, риторика, Орден иезуитов, коллегий, Эдукационная комиссия, наглядность, источники, междисциплинарные связи.

Konotopcev S. V. Development of primary and secondary education in Ukrainian lands in the XVIII century.

The article describes the main features of the development of schools and Jesuit colleges on the territory of Ukraine in the XVIII century, analyzes the process of formation of elementary education and its influence on the formation of the main prerequisites of the independence struggle, reveals the importance of the activities of the leading Jesuit colleges as a centre of secondary education in right-Bank Ukraine, and also highlights the main methodological principles as a topic in schools and universities.

Key words: education, parish schools, grammar, rhetoric, Jesuit Order, collegium, Educational commission, presentation, sources, interdisciplinary communication.

Постановка проблеми. Сучасний стан освіти в Україні характеризується наявністю багатьох проблем, у першу чергу, недостатнім фінансуванням та відсутністю стабільного механізму розвитку і процвітання даної складової культури. Історія показує, що у будь-якої держави немає ніякого майбутнього, якщо вона не буде піклуватися про рівень освіченості власного народу і не займатиметься пошуком шляхів вирішення даної проблеми. Особливе місце в системі освіти України як у наш час, так і в минулому завжди займала початкова, тобто, шкільна освіта, рівень розвитку якої зазвичай трактує умови розвитку наступних ланок освіти. Тому зв'язок початкової освіти із середньою у зазначений період грав дуже важливу роль. Головною ж рушійною силою розвитку останньої майже протягом усього XVIII ст. залишалися єзуїтські колегіуми, діяльність яких припинилася, фактично, одночасно із заборонаю Ордену єзуїтів у 1773 р. Папою Климентом XIV. До того часу найбільшими і найвпливовішими колегіумами на Правобережжі залишалися Луцький, Кам'янець-Подільський